

The Approach of Afghan Actors to Hydropolitical Relations With Iran: A Trend Analysis and Foresight Study

Zakeyeh Aftabi 

Ph.D Student, Political Geography, Kharazmi University, Tehran, Iran

Morad Kaviani Rad* 

Associate Professor, Department of Political Geography, Kharazmi University, Tehran, Iran

Shirkhan Anwari 

Ph.D Student, Political Geography, Kharazmi University, Tehran, Iran

Introduction

Water is fundamental to human development, as every society and political entity strives to improve both the quantity and quality of its water resources. Research shows that a sustainable and thriving human society cannot exist without reliable access to water. As a result, securing sustainable water resources has long been a strategic priority, shaping the decisions and actions of policymakers and leaders. Afghanistan, a predominantly mountainous country, is the

* Corresponding Author: Kaviani75@yahoo.com

How to Cite: Aftabi, Z., Kaviani Rad, M., Anwari, Sh., (2025), "The Approach of Afghan Actors to Hydropolitical Relations With Iran: A Trend Analysis and Foresight Study", *Political Strategic Studies*, Vol. 14, No. 53, 185-220. Doi: 10.22054/QPSS.2024.79025.3392.

source of several major rivers in South Asia that flow into neighboring countries. Among these, the Hirmand and Harirud rivers originate in Afghanistan and are vital to water security in eastern Iran. In recent decades, the construction of numerous dams on these rivers within Afghan territory has significantly reduced and disrupted the water flow into Iran. In response, Iranian negotiators have repeatedly sought to engage with Afghan counterparts to ensure water delivery, invoking the 1973 Hirmand Treaty and offering various incentives. Despite these efforts, negotiations have achieved limited success and encountered many challenges. Multiple factors influence the hydropolitical relationship between Iran and Afghanistan. The present study aimed to examine the role of Afghan actors as a key variable shaping the evolution of hydropolitical relations between the two countries.

Literature Review

There has been no serious research specifically addressing the role of Afghan actors in hydropolitical relations with Iran. The review identified existing research related to the hydropolitical dynamics between the two countries, which is closely connected to the topic of the current study. In the article “The Geopolitical Overlay of the Hydropolitics of the Harirud River Basin,” Nagheeby and Warner (2018) argue that Afghanistan’s control and management of water is not solely aimed at economic development. Instead, it serves broader strategic interests and reflects the concerns of both internal and external parties, particularly countries like the United States and India. From the Afghan perspective, dam construction is viewed not only as a symbol of nation-building but also as a means to assert national authority and power. In a later study titled “The 150-Year Itch:

Afghanistan–Iran Hydropolitics Over the Helmand/Hirmand River,” Nagheeby and Warner (2022) examine the evolution of Afghanistan’s hydropolitical relations with Iran. They note that during the period of Western intervention and civil war, the water dispute between the two countries was often overshadowed by other pressing priorities, such as security, economic issues, and reconstruction. Their research emphasizes the importance of stability in Afghanistan. Moreover, in “Identifying the Effective Factors and the Importance of the Harirud Watershed in Afghanistan and Its Impact on Iran,” Yar et al. (2023) identified key factors influencing the Harirud watershed’s significance in Afghanistan and its implications for Iran. By analyzing 68 indicators, they concluded that the Harirud River plays a strategic role in national security, water resource management, and the implementation of Afghanistan’s economic development programs.

Materials and Methods

As an applied inquiry, the present research adopted a descriptive–survey approach. The data was collected and analyzed through both library research and field survey methods. The statistical population consisted of Afghan activists working in the field of water resources. The data collection methods included surveys, interviews, and questionnaires. Moreover, MICMAC (Matrix of Cross-Impact Multiplications Applied to a Classification) software was employed to analyze the data and identify key variables.

Results and Discussion

Three distinct phases can be identified in the hydropolitical relations between Afghan actors and Iran. During the Shahi period, Afghan

actors viewed Iran's control over the Hirmand and Harirud rivers as legitimate. It was during this time that the 1973 Hirmand Treat between Iran and Afghanistan was finalized. In the Republic period, Afghan actors rejected Iran's water rights in the Hirmand and Harirud river basins, considering them internal rivers belonging solely to Afghanistan. Advocates of this stance argued that Iran should defer to Afghanistan's needs when it came to water allocation. Under the Islamic Emirate, the Taliban acknowledged Iran's claims and expressed a willingness to negotiate over the Hirmand and Harirud rivers. However, despite several years of Taliban rule, Iran has yet to secure any formal water rights. Experts have identified several key variables influencing hydropolitical relations between the two countries, including Afghanistan's growing need for water resources for development, Iran's politicization of water issues (as in the A20 case), recurring droughts, and the broader importance of water for the Afghan population. The hydropolitical relations between Iran and Afghanistan serve as a clear example of transboundary water conflict and cooperation between neighboring countries. As the downstream country, Iran seeks collaboration to secure access to drinking water, support agriculture, and protect the environment in its eastern provinces. In contrast, Afghanistan, as the upstream country, has shown reluctance to engage in negotiations concerning Iran's water needs. Consequently, the intense competition between Iran and Afghanistan is accompanied by political disputes over the allocation and utilization of the Hirmand and Harirud rivers, underscoring the significance of water as a political concern for both nations. This dynamic has led to intense competition and political disputes over the allocation and use of the Hirmand and Harirud rivers, underscoring the significance of water as a political concern for both nations. Given

the strategic importance of these rivers and Afghanistan's upstream position, the role of Afghan actors in shaping hydropolitical relations with Iran has emerged as a key factor. The trend analysis of Afghan actors' perspectives revealed that the hydropolitical relationship between the two countries ranges from cooperation to conflict. Evidence of cooperation includes diplomatic exchanges, expressions of verbal support, and the oral communication of policies. On the other hand, conflict manifests in statements that reflect a lack of coordination and even verbal hostility directed at Iran. These findings are consistent with observations by Nagheeby and Warner (2022), who note that international media often portray water relations between Afghanistan and Iran as deteriorating and indicative of an emerging conflict. This alarming rhetoric is driven by factors including regional water scarcity, political instability in Afghanistan, Iran's dependence on shared water resources, and the lack of effective bilateral cooperation. Despite these tensions, historical evidence suggests that water disputes between Iran and Afghanistan are unlikely to escalate into open warfare.

Conclusion

From the perspective of Afghan actors, several key factors shape the hydropolitical relationship between Iran and Afghanistan. These include Afghanistan's pressing need for water resources to support development, Iran's politicization of water issues, recurring droughts, and the cultural significance of water for the Afghan population.

Acknowledgments

I would like to thank kharazmi university for providing the conditions for conducting this research.

Keywords: Hydropolitical Relations, Afghan Actors, Shared Water Resources, Hirmand and Harirud Rivers





----- فصلنامه علمی پژوهش‌های راهبردی سیاست -----

دوره ۱۴، شماره ۵۳، تابستان ۱۴۰۴، ۱۸۵-۲۲۰

qpss.atu.ac.ir

DOI: 10.22054/QPSS.2024.79025.3392

رویکرد کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران با تاکید بر روند پژوهی و آینده‌نگاری

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

زکيه آفتابی

دانشیار گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

مراد کاویانی‌راد*

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

شیرخان انوری

چکیده

منابع آب مشترک در جهت‌دهی به مناسبات هیدروپلیتیک کشورها نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. سرچشمه رودخانه‌های هیرمند و هریرود در افغانستان است که به واسطه شیب زمین به سمت ایران سرازیر می‌شوند. از این‌رو افغانستان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران، موقعیت بالادستی دارد. این پژوهش بر آن است که رویکرد کارگزاران افغان به‌عنوان متغیر موثر در مناسبات هیدروپلیتیک این کشور با ایران را طی زمان بررسی کند. درون‌دادهای مورد نیاز پژوهش با روش کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد روند مناسبات هیدروپلیتیک دو کشور، همکاری در سطوح تبادلات و حمایت‌های کلامی و بیان سیاست‌های شفاهی؛ درگیری و کشمکش در سطوح گزاره‌های کلامی که نشان‌دهنده ناهماهنگی در تعامل و وجود تنش در کلام با طرف ایرانی است. متغیرهای نیاز افغانستان به منابع آب برای توسعه، سیاسی کردن آب توسط طرف ایرانی، خشکسالی‌های پی‌درپی و حیثیتی‌سازی آب برای مردم افغانستان عوامل کلیدی موثر بر مناسبات هیدروپلیتیک افغانستان با ایران از دیدگاه کارگزاران و خبرگان افغان شناسایی شد. نتایج پژوهش بیانگر آن است که همکاری‌های سازمان‌دهی شده اقتصادی بین دو کشور می‌تواند به ایجاد منافع پایدار و بهبود مناسبات هیدروپلیتیک دو کشور منجر شود.

واژگان کلیدی: مناسبات هیدروپلیتیک، کارگزاران افغان، منابع آب مشترک، رودخانه هیرمند و هریرود.

مقدمه

آب سنگ بنای حیات و توسعه انسانی است به گونه‌ای که هر جامعه و واحد سیاسی- فضایی ابزارهای خود را برای بهبود شرایط کمی و کیفی منابع آب مورد نیاز، توسعه می‌دهند. یافته‌ها گویای آن هستند که اساساً وضعیت مطلوب برای جوامع انسانی با نبود آب، بی‌معنا و با کمبود آب ناسازگار و ناپایدار است. از این‌رو کوشش برای فراهم‌سازی منابع پایدار آب همواره در پس اندیشه و عملکرد قلمروداران وجود داشته است (کاویانی راد، ۱۳۹۸: ۴۱). با این حال بسیاری از منابع آب از مرزهای سیاسی کشورها پیروی نمی‌کنند (Karesdotter, 2023: 2). از این‌رو مدیریت و بهره‌گیری از منابع آب مشترک یکی از نگرانی‌های اصلی در روابط سیاسی کشورهاست (Farinosi et al., 2018: 287). محرک‌هایی مانند شهرنشینی شتابان (Nguyen, 2023: 5)، عدم مدیریت صحیح در بهره‌برداری از منابع آب (Mehdipour et al., 2021: 2)، دگرش‌های اقلیمی (Asif, 2023: 4)، خشک‌سالی‌های پیاپی (Liu et al, 2021: 2)، توپوگرافی (Mustafa and Tillotson, 2019: 75)، عوامل اجتماعی- فرهنگی (Cordner et al., 2019: 158) و اقتصادی (Song et al., 2018: 612) بر پویایی‌های سیاسی منابع آب تاثیرگذار هستند و در گسترش ابعاد مختلف حوزه هیدروپلیتیک نقش دارند. ادبیات هیدروپلیتیک که توسط گروه تحقیقات آب لندن در دهه گذشته توسعه یافته است (Wamer et al., 2017: 2; Hussein et al., 2018: 4)، درهم تنیدگی مناسبات قدرت (از همکاری تا جنگ) با اندرکنش‌های جوامع و واحدهای سیاسی- فضایی بر سر منابع محدود آب شیرین در مقیاس‌های مختلف فروملی تا فراملی را مطالعه می‌کند (کاویانی راد، ۱۳۹۸: ۴۰).

مطالعات هیدروپلیتیک منجر به دیدگاه‌های مختلف بین دانشگاهیان و سیاستمداران در طی زمان شده است (آفتابی و همکاران، ۱۴۰۲: ۴۹۰). در حالی که گروهی از رویکرد کارکردگرایانه پیروی می‌کنند (Alam 1992; Sadoff & Gray, 2002; Wolf, 2007)، گروه دیگر به ماهیت سیاسی پیچیده تعاملات آبی تاکید دارند (Zeitoun & Warner, 2006; Castro, 2007; Domborowsky, 2009; Aggestam & Sundell- Eklund, 2014; Krampe, 2007). در سال‌های اخیر توجه به ارتباط منابع

آب با موضوعات خاص از جمله بحث‌های زیست‌محیطی به‌عنوان تهدیدات امنیتی به ساخت‌گفتمانی (Hussein et al., 2018: 798) منجر شده است (Nagheeb & Warner, 2018: 797) که گروه دیگری از کارشناسان را وارد عرصه مطالعاتی هیدروپلیتیک کرده است.

در تعداد زیادی از حوضه‌های رودخانه‌های بین‌المللی، مسئله کمبود آب و کاهش تدریجی آن در پی مصرف بی‌رویه جوامع سبب شده است، آب نقش بنیادی در شکل‌دهی به مناسبات اجتماعی - سیاسی واحدهای سیاسی - فضایی و جوامع بشری به‌ویژه در مناطق خشک جهان ایفا کند.

در این میان افغانستان سرزمینی کوهستانی است. بسیاری از رودهای مهم جنوب آسیا از این کشور سرچشمه گرفته و به کشورهای همسایه روان هستند. رشته کوه هندوکش با جهت‌گیری شرقی - غربی، مشهورترین رشته کوه افغانستان به‌شمار می‌رود. از این رشته کوه رودهای آمودریا، هیرمند، هریرود، رودخانه کابل، لوگر، مرغاب و رودهای کوچک و بزرگ بسیاری سرچشمه می‌گیرند. دو رودخانه هیرمند و هریرود با خاستگاه کشور افغانستان نقش تعیین‌کننده‌ای در فراهم‌سازی امنیت آب خاور ایران داشته‌اند که طی چند دهه گذشته ساخت سدهای متعدد روی این رودها به کاهش شدید و قطع جریان آب این رودها به ایران انجامیده است. طی این مدت کارگزاران ایرانی کوشیده‌اند از راه گفتگو در قالب تاکید بر حقایق هیرمند (معاهده ۱۳۵۱) و پیشنهاد مشوق‌هایی کارگزاران افغانستان را به گسیل آب به ایران برانگیزد که چندان کامیاب نبوده و فراز و نشیب‌های بسیاری داشته است.

تاکنون پژوهش‌های گسترده‌ای بر سر مناسبات هیدروپلیتیک افغانستان با ایران در حوزه رودهای هیرمند و هریرود انجام شده است. کاویانی راد (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان بیان می‌دارد مناسبات هیدروپلیتیک افغانستان با ایران در طول یک سده گذشته بر مبنای استفاده ابزاری از عامل آب بوده است (Nagheeb & Warner, 2018). در مقاله‌ای با عنوان پوشش ژئوپلیتیکی هیدروپلیتیک حوضه رودخانه هریرود، استدلال می‌کنند که کنترل و تصرف منابع آب

توسط افغانستان صرفاً برای توسعه اقتصادی نیست بلکه دلایل ژئوپلیتیکی دارد که در خدمت منافع امنیتی بازیگران درگیر به‌ویژه قدرت‌های خارج از حوضه مانند ایالات متحده و هند است. دولت افغانستان سدسازی را نماد ملت‌سازی و راهی برای ماندن در قدرت می‌داند.

Nagheeby & Warner (2022) به بررسی تحول روابط هیدروپلیتیکی افغانستان با ایران می‌پردازند و نشان می‌دهند که هم برای افغانستان و هم برای ایران در طول دوره مداخله غرب و جنگ داخلی، مناقشه آب به‌طور مداوم تحت‌الشعاع دیگر نگرانی‌های اولویت‌دار مانند امنیت، اقتصاد و تلاش برای ایجاد ثبات در افغانستان قرار گرفته است. (Yar et al., 2023) در مقاله‌ای به شناسایی عوامل موثر و اهمیت حوضه آبریز هریرود در افغانستان و تاثیر آن بر ایران می‌پردازند و با بررسی ۶۸ شاخص بیان داشتند شاخص‌های اهمیت هریرود برای امنیت ملی، منابع آبی و اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی افغانستان از شاخص‌های راهبردی به‌شمار می‌آیند. (Bagherzadeh et al., 2024) بیان داشتند مدیریت منابع آب ایران و افغانستان نیازمند سازگاری با وضعیت جدید است. میان‌آبادی و قریشی (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان شناخت درهم‌تنیدگی مسائل هیدروپلیتیکی حوضه آبریز فرامرزی هیرمند به برخاست هویت اجتماعی غیرشده با هدف دولت-ملت‌سازی و نقش کشورهای ثالث برای پیشبرد منافع خودشان اشاره دارند. کاویانی راد و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای به تبیین سناریوهای فراروی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان با تاکید بر رودخانه هیرمند بیان داشتند وضعیت فراروی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان در رودخانه هیرمند بحرانی نمود یافته است.

مطالعاتی که به بررسی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان پرداخته‌اند اصولاً از دیدگاه کارگزار و پژوهشگر ایرانی بوده و کمتر به منابع و دیدگاه کارگزاران افغان‌تبار در مناسبات هیدروپلیتیک دو کشور پرداخته شده است. این پژوهش در پی بررسی رویکرد کارگزاران افغان بر مناسبات هیدروپلیتیک این کشور به‌عنوان متغیر تاثیرگذار با ایران طی زمان است.

روش‌شناسی

این پژوهش با رویکرد بین‌رشته‌ای در حوزه جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی و روابط بین‌الملل انجام شده است. این پژوهش از نظر روش، توصیفی-پیمایشی و ماهیت کاربردی دارد. داده‌های مورد نیاز پژوهش به روش کتابخانه‌ای و پیمایشی گردآوری و تحلیل شده است. جامعه آماری پژوهش، فعالان افغان در زمینه منابع آب هستند. نمونه پژوهش شامل ۱۸ نفر از اعضای جامعه آماری است که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌های پیمایشی، مصاحبه و پرسشنامه است. در این پژوهش ابتدا با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای (اسناد، نشریات و اینترنت) دیدگاه کارگزاران افغان (وقایع آبی) در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران گردآوری و به روند پژوهی این عوامل پرداخته شد. روند پژوهی طی سه مرحله انجام شده است. ۱- وقایع آبی رودخانه هیرمند و هریرود از دیدگاه کارگزاران افغان، شناسایی و گردآوری شد، ۲- با بهره‌گیری از جدول رتبه‌بندی وقایع آبی که توسط دانشگاه اورگان ارزش‌گذاری شده است به ارزش‌گذاری وقایع آبی شناسایی شده پرداخته شد و ۳- وقایع آبی ارزش‌گذاری شده، تحلیل و نمایش داده شد. در مرحله بعد صحت عوامل موثر بر دیدگاه کارگزاران افغان از طریق تحلیل وقایع آبی شناسایی و از طریق مصاحبه با فعالان افغان در حوزه منابع آب بررسی شد. در این مرحله شماری از عوامل حذف و تعدادی در هم ادغام شدند. پس از بررسی عوامل شناسایی شده، عوامل تاثیرگذار بر دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران در پرسشنامه محقق ساخته‌ای در قالب ماتریس تحلیل اثرات متقاطع کلیدی تنظیم شد.

پرسشنامه پژوهش در قالب ماتریس متقاطع، حاوی ۳۱ سطر و ۳۱ ستون است که متغیرهای پژوهش (عوامل شناسایی شده) به ترتیب یکسان در ردیف سطر و ستون چیده شده‌اند. پندل خبرگی مشخص می‌کند که متغیرهای ستون بر متغیرهای سطر چه وزنی (میزان تاثیر) دارند.

* اگر متغیر ستون بر متغیر سطر تاثیری نداشت عدد صفر در نظر گرفته می‌شود.

* اگر متغیر ستون بر متغیر سطر تاثیر گذاری ضعیف داشت عدد یک در نظر گرفته خواهد شد.

* اگر متغیر ستون بر متغیر سطر دارای تاثیر گذاری متوسط باشد عدد دو در نظر گرفته می‌شود.

* اگر متغیر ستون بر متغیر سطر تاثیر گذاری قوی داشت عدد سه در نظر گرفته می‌شود.

* داده‌های پرسشنامه وارد نرم افزار Micmac شد و میزان ارتباط بین متغیرها با حوزه مربوطه شناسایی و تحلیل شد. متغیرهای دو وجهی (کلیدی)، تاثیر گذار، وابسته و مستقل شناسایی شدند.

نرم افزار Micmac

نرم افزار Micmac یکی از بهترین نرم افزارهایی است که برای انجام تحلیل ساختاری طراحی شده است. این نرم افزار برای انجام محاسبات پیچیده متقاطع طراحی شده است. عنوان میک مک مخفف فرانسوی ماتریس ضرایب تحلیل تاثیر متقاطع برای طبقه بندی^۱ است و کاربرد گسترده‌ای در مطالعات تحلیل ساختاری دارد.

جدول ۱- مشخصات نمونه پژوهش

خبرگان اجرایی		خبرگان دانشگاهی	
تعداد	سازمان	تعداد	حوزه تخصصی
۱	وزارت اقتصاد	۳	علوم سیاسی
۳	وزارت انرژی و آب	۸	جغرافیای سیاسی
۱	وزارت فواید	۲	روابط بین الملل

محدوده مورد مطالعه

افغانستان پنج حوضه آبریز اصلی، حوضه آبریز آمودریا، حوضه آبریز شمالی، حوضه آبریز هریرود- مرغاب، حوضه آبریز هیرمند و حوضه آبریز کابل دارد. در این کشور، افزون بر این حوضه‌ها، چهار منطقه غیرزهکشی شامل ریگستان، ریگستان سدی، دشت ناامید و

1. Cross Impact Matrix Multiplication Applied Classification

دشت مارگو نیز وجود دارد. ایران در دو حوضه آبریز هریرود- مرغاب و هیرمند با افغانستان مشترک است که دو رودخانه هیرمند و هریرود را در بر می گیرند.

الف- رودخانه هیرمند: رودخانه هیرمند یا هلمند با طول ۱۱۵ کیلومتر، طویل ترین رود افغانستان است که از کوه های هندوکش در افغانستان سرچشمه می گیرد و پس از پیوستن رودخانه ارغنداب به آن، وارد دشت مارگو می شود. این رودخانه پس از عبور از دشت مارگو در نزدیکی مرز ایران به سمت شمال تغییر مسیر می دهد و به دریاچه هامون در منطقه سیستان می ریزد (میان آبادی و قریشی، ۱۴۰۲: ۶۵).

ب- رودخانه هریرود: هریرود با ۱۱۲۴ کیلومتر طول و ۱۱۲۰۰۰ کیلومتر مربع حوضه آبریز از ۲۵۰ کیلومتری غرب ولایت کابل سرچشمه می گیرد. حوضه رودخانه هریرود یکی از کم بارش ترین حوضه های ایران و افغانستان است. بزرگترین شاخه آن رودخانه کبگان تقریباً در ۷۰ کیلومتری شرق ولایت هرات به آن می پیوندد و در شهر هرات جریان می یابد و به سمت شمال تغییر مسیر می دهد و مرز سیاسی ایران و افغانستان را به طول ۱۶۰ کیلومتر تشکیل می دهد (Loodin & Warner, 2022: 3; Tomas & Warner, 2015: 595) و به سمت شمال امتداد می یابد. با پیوستن رودخانه کشف رود^۱ به آن، تجن نامیده می شود و مرز ایران و ترکمنستان را به طول ۱۷۰ کیلومتر با این نام تشکیل می دهد (Amini et al., 2021: 2) تا به صحرای قراقوم در ترکمنستان می رسد.

یافته های پژوهش

الف- دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران

مطالعه تاریخ برای شناخت و درک منش حکمرانی خوب منابع آب مشترک، مهم است. فهم تاریخ برای سیاست گذاری مناسب منابع آب الزامی است. سیاست گذار باید فهم تاریخی دقیقی از مسائل گذشته و پیش روی داشته باشد. بهره گیری از تجارب و دستاوردهای امنیتی و اجتماعی پیشینیان می تواند سیاست گذار را در اتخاذ تصمیم های شایسته یاری کند. سیاست گذاری صحیح در عرصه مناسبات آبی و مطالعات هیدروپلیتیک

1. Kashafrud River

نیازمند شناخت وقایع و رویدادهای گذشته است (قریشی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۷۴). از این منظر به جمع‌آوری دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران مطابق جدول ۲ پرداخته شده است.

جدول ۲- وقایع آبی رودخانه هیرمند و هریرود ازدیدگاه کارگزاران افغان

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
شاهی	داودخان (رییس جمهور)	۱۳۳۵	طرح مدیریت آب‌های افغانستان را به منظور تولید برق و استفاده کشاورزی مطرح کرد (پلان پنج‌ساله اول).	هیرمند	۰
جمهوری افغانستان	داود خان (رییس جمهور)	۱۳۴۳	آب دریای هلمند (رودخانه هیرمند) را مدیریت می‌کنم، هلمند گدام (انبار) افغانستان است و این آب می‌تواند حوزه غرب کشور را تغذیه کند (پلان پنج‌ساله دوم).	هیرمند	۰
جمهوری اسلامی افغانستان	ابوالحسین هاشمی رهبر سازمان شورای صلح افغانستان	۱۳۸۱	مقامات ایرانی را به ادعای نادرست سهم رودخانه هلمند متهم کرد که به طور بالقوه صلح بین دولت‌ها را تهدید می‌کند.	هیرمند	-۲
جمهوری اسلامی افغانستان	باریکزی معاون وزیر آبیاری، منابع طبیعی و محیط زیست افغانستان	۱۳۸۰	از تمایل افغانستان برای همکاری خبر داد.	هیرمند	+۱
جمهوری اسلامی افغانستان	حامد کرزی (رییس جمهور پیشین)	۱۳۸۸	در حوضه آبی هلمند با ایران هیچ‌گونه مشکلی نداریم و تلاش داریم که جانب ایرانی را راضی نگه داریم. ایران همیشه شریک خوب اقتصادی ما بوده است (کنفرانس مصبوعاتی).	هیرمند	+۲

ادامه جدول ۲-

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
جمهوری اسلامی افغانستان	اسماعیل خان (وزیر انرژی و آب)	۱۳۸۹	منازعه بر سر آب دریای هلمند یک بار در زمان حاکمیت داود خان حل شده بود. ولی جانب مقابل بیشتر این مسئله را سیاسی می‌کند تا امتیاز بگیرد (کنفرانس مطبوعاتی).	هیرمند	۱-
جمهوری اسلامی افغانستان	روزنامه هشت صبح کابل، افغانستان	۱۳۹۵	خطر منازعه آب میان افغانستان و ایران؛ ساختن بند برق روی دریای هریود توسط افغانستان، می‌تواند سبب توسعه زراعت و صنعت در کشور شود. با این حال در نتیجه کاهش جریان آب به ایران، می‌تواند منجر به بدتر شدن روابط با تهران شود. افغانستان و ایران نمی‌توانند بیشتر از این گفتگوها را در باره‌ای این که چگونه آب هریود را تقسیم کنند، به تأخیر بیندازند. افغانستان قبلاً مخالفت خویش را به شرکت در چنین گفتگویی، آن هم در صورت نبود اطلاعات لازم و نداشتن متخصص اعلام کرده است.	هریرود	۲-
جمهوری اسلامی افغانستان	محمد اشرف غنی (رییس جمهور)	۱۳۹۵	"بنای بند سلما علاوه بر نقش حیاتی در بازگرداندن نشاط به خانه هزاران افغان در این خطه، هم چنان نقش نمادین دارد" (روزنامه هشت صبح).	هریرود	۰
جمهوری اسلامی افغانستان	محمد اشرف غنی (رییس جمهور)	۱۳۹۵	"به بند سلما روی رودخانه هریود اشاره کرد و گفت که آب‌های کشور را مهار می‌کنیم تا از سیلاب‌های ویرانگر نجات یابیم و زمین‌های تشنه را تازه و سرسبز سازیم (دفتر ریاست جمهوری)"	هریرود	۱-

ادامه جدول ۲-

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
جمهوری اسلامی افغانستان	عبد الله عبدالله رئیس اجرائیه	۱۳۹۵	"افتتاح بند سلما روی رودخانه هریرود، نشان‌دهنده کنترل آب‌های افغانستان توسط حکومت می‌باشد. این پروژه بزرگ، گام مثبت و موثری به سوی رشد و پیشرفت افغانستان است (مصاحبه مطبوعاتی)"	هریرود	-۱
جمهوری اسلامی افغانستان	حسن فضلی (سرپرست اداره تنظیم آب دریای هریرود در ولایت هرات)	۱۳۹۵	"رودخانه هریرود، ۳.۶ میلیارد مترمکعب آب دارد که بیش از ۹۰ درصد آن به کشور ایران و ترکمنستان سرازیر می‌شود، وزارت انرژی و آب برای مدیریت و مهار این آب عظیم پلان‌ها را طرح‌ریزی می‌کند."	هریرود	-۱
جمهوری اسلامی افغانستان	علی احمد عثمانی (وزیر انرژی و آب)	۱۳۹۵	"هرات همیشه زنده و تابنده به آب هریرود بوده است، و بی‌گمان اگر هریرود کم‌آب گردد و مدیریت نشود، پیشرفت، زندگی مردم و حتی تاریخ هراتیان با مشکل مواجه خواهد شد، ضرورت است که آب دریای هریرود مدیریت گردد."	هریرود	۰
جمهوری اسلامی افغانستان	علی احمد عثمانی (وزیر انرژی و آب)	۱۳۹۶	هنگامی که از هیرمند یا رودخانه کابل صحبت می‌کنیم در واقع بحث از تمدن و زندگی و بقای انسان‌هاست که در کنار این منابع شکل گرفته است (چهارمین کنفرانس ملی آب).	هیرمند	+۱
جمهوری اسلامی افغانستان	محمد اشرف غنی (رئیس جمهور)	۱۳۹۶	آب عزت افغانستان است و حفاظت آن وظیفه ملی هر افغان می‌باشد (پنجمین کنفرانس ملی آب).	هیرمند	-۱

ادامه جدول ۲-

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
جمهوری اسلامی افغانستان	ناهید فرید (عضو مجلس نمایندگان)	۱۳۹۶	"مدیریت آب‌های ما حق مسلم ما است." افغانستان با سیاست راهبرد مدیریت مناسب آب می‌تواند از آب‌های کشور به‌عنوان یک کالای گران‌بهای استراتژیک استفاده کند و از هدررفتن آن جلوگیری کند. تا فردا همسایه‌های نگران ما غافلگیرمان نکنند (کنفرانس مطبوعاتی)	هیرمند	-۲
جمهوری اسلامی افغانستان	هارون نجم پور (معاون سفیر افغانستان در ایران)	۱۳۹۶	سدسازی در افغانستان حق مردم است که منابع طبیعی خود را استفاده کنند و این سدسازی به هیچ وجه مانع دسترسی ایران به آب هیرمند نمی‌شود. ما دو حوضه مشترک آبی با ایران داریم. هم هریرود و هم هیرمند و هیچگونه ممانعت و کنترلی هم برای نرسیدن آب آن وجود ندارد. چون این رودخانه‌ها اکثراً رودخانه‌های فصلی هستند و رودخانه‌هایی نیستند که مدام آب داشته باشند (کنفرانس مطبوعاتی).	هیرمند	۱
جمهوری اسلامی افغانستان	سلطان محمود محمدی (مشاور ارشد وزارت انرژی و آب)	۱۳۹۷	ایران برای استفاده از آب کشور زور آزمایی می‌کند و از حقابه خود در دریای هلمند بیشتر آب می‌خواهد (طلوع نیوز).	هیرمند	+۱
جمهوری اسلامی افغانستان	سید مسعود (استاد اقتصاد دانشگاه کابل)	۱۳۹۷	ایران در آب دریای هلمند، ۱۲ متر مکعب در ثانیه آب حقابه دارد و مابقی را ظالمانه از ما می‌گیرند (طلوع نیوز).	هیرمند	-۱

ادامه جدول ۲-

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
جمهوری اسلامی افغانستان	طارق شاه بهرامی (وزیر دفاع پیشین)	۱۳۹۷	در جنگ غرب افغانستان ایران دست دارد و مانع ساخت بند بخش آباد فراه است (کنفرانس مطبوعاتی)	هریرود	۳-
جمهوری اسلامی افغانستان	نجیب آقای فہیم (وزیر دولت در امور حوادث)	۱۳۹۷	این حوضه تا مشهد گسترش پیدا کرده که تربت جام، تربت حیدریه، سرخس و تمام این منطقه را در بر می‌گیرد، در این حوضه دوستان ایرانی ما ۴۰ بند را احداث کرده‌اند و یک قطره آب را هم اجازه نمی‌دهند وارد هریرود شود، اما همیشه صحبت در مورد این است که بیاید مذاکره کنید، چگونه مذاکره کنیم؟، اگر نگاه شما به حوضه است بیاید در مورد تمام حوضه مذاکره کنیم.	هریرود	۱-
جمهوری اسلامی افغانستان	عبدالله عبدالله (رییس اجراییه)	۱۳۹۸	آب‌های افغانستان باید مدیریت گردد. به خصوص آب‌های حوزه غرب کشور که برای افغانستان حیاتی است (پنجمین کنفرانس ملی آب).	هیرمند	۱-
جمهوری اسلامی افغانستان	محمد نذیر حیران (عضو علمی مرکز زمین معاونت علوم طبیعی -تخنیکي اکادمي علوم)	۱۳۹۸	رودخانه هریرود فرصت‌های خوبی برای توسعه زراعتی و سرمایه‌گذاری دارد. بنابراین، مهار نمودن رودخانه هریرود محسوس است که دولت توجه جدی را در این قسمت داشته و اقدامات سریع انجام دهند.	هریرود	۱-

ادامه جدول ۲-

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
جمهوری اسلامی افغانستان	محمد اشرف غنی (رییس جمهور)	۱۳۹۹	«کلید هلمند در درست مردم افغانستان قرار دارد تا افغانستان بعد از این به فکر این نباشد که دست‌گذاری به سوی دیگران دراز کند، هم آب داریم و هم مدیریت (کنفرانس مطبوعاتی)»	هیرمند	۱-
جمهوری اسلامی افغانستان	محمد اشرف غنی (رییس جمهور)	۱۳۹۹	آب مجانی به کسی نخواهیم داد، ایران نفت دهد تا آب بیشتری دریافت کند (پژواک)	هیرمند	۲-
جمهوری اسلامی افغانستان	عالی احمد عثمانی (وزیر پیشین آب و انرژی)	۱۳۹۹	هامون خشک شده ناشی از بی‌توجهی ایران به محیط زیست است. تقاضای بیشتر ایران از حقایق تعیین شده یک خواست غیراصولی است که در معاهده سال ۱۳۵۲ ذکر شده است (کنفرانس مطبوعاتی).	هیرمند	۱-
امارت اسلامی افغانستان	اعلامیه رسمی طالبان	۱۴۰۰	برای تطبیق معاهده دائمی رود هلمند با کشور دوست، همسایه و اسلامی ایران در فضای همکاری و اعتماد با عزم قوی به کار کردن آماده است.	هیرمند	۲
امارت اسلامی افغانستان	خان محمد تکل (رییس منابع آب جمهوری)	۱۴۰۱	ایران بیشتر از حقایق ۲۶ مترمکعب در ثانیه، آب می‌خواهد. سالانه ۲.۵ تا ۳ میلیارد مترمکعب آب دریای هلمند به ایران سرازیر می‌شود. طالبان با ایران در مورد گفتگوهای آب دقیق است (مصاحبه تلویزیونی).	هیرمند	۱-
امارت اسلامی افغانستان	نجیب آقا فهیم (وزیر مبارزه با حوادث طبیعی جمهوری)	۱۴۰۱	وقتی ایران در مورد حقایق صحبت می‌کند، موضوع حقایق نیست؛ از حقایق به عنوان یک بهانه استفاده می‌کند. از کل آب حوضه هلمند و آب‌هایی که به ایران سرازیر می‌شود به شکل غیر قانونی استفاده می‌کند (مصاحبه تلویزیونی).	هیرمند	۲-

ادامه جدول ۲-

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
امارت اسلامی افغانستان	عبداللطیف منصور (وزیر انرژی و آب)	۱۴۰۱	تغییرات اقلیمی و خشک‌سالی‌های چند سال اخیر بر میزان آب رودخانه هلمند تأثیر گذاشته است. امارت اسلامی به حقایق ایران بر اساس قانون و توافق دوجانبه پایبند است و در این باره با ایران همکاری می‌کند (خبرگزاری تسنیم)	هیرمند	۱
امارت اسلامی افغانستان	معاون سخنگوی طالبان	۱۴۰۱	امارت اسلامی افغانستان آماده است که نگرانی ایران در مورد حقایق هلمند را از راه گفتگو رفع کند (خبرگزاری تسنیم)	هیرمند	۱
امارت اسلامی افغانستان	ذبیح الله مجاهد سخنگوی طالبان	۱۴۰۱	امارت اسلامی افغانستان در ارتباط با مدیریت آب دریای هلمند به تمام مواد، با معاهده‌ای که درباره آب دریای هلمند در سال ۱۳۵۱ خورشیدی میان دولت‌های افغانستان و ایران منعقد شده است، به صورت کامل موافقت دارد.	هیرمند	۱
امارت اسلامی افغانستان	فاروق اعظم (مشاور وزارت انرژی و آب)	۱۴۰۱	۹۰ درصد مناطق شرق ایران از منابع آبی افغانستان استفاده می‌کند. یکی از مهمترین مشکلات آب با ایران خشک‌سالی موجود در کشور است و مردم ما نیز با آن مواجه هستند. آقای اعظم در مورد حق آب ایرانی می‌گوید: ایران به معاهده ۱۳۵۱ با افغانستان پایبند نبوده و تعهدات در استفاده رایگان افغانستان از بندر چابهار، احداث خط آهن از بندر چابهار تا استان نیمروز، احداث یک بزرگراه دو طرفه هلمند و تامین بنزین توسط ایران در ازای آب افغانستان تعهد شده است. اما تاکنون ایران در این راستا به تعهدات خود عمل نکرده است.	هیرمند	-۱

ادامه جدول ۲-

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
امارت اسلامی افغانستان	قاری دین محمد حنیف (وزیر اقتصاد طالبان)	۱۴۰۱	آب دریای هلمند را به هر قسمی که شده است مدیریت می‌کنیم. مجموع سی و هفت میلیارد متر مکعب آب به بیرون از کشور سرازیر می‌گردد و باید مدیریت گردد. اگر ما بخواهیم آب‌های مان را کنترل کنیم، زراعت ما و برق ما ترقی پیدا می‌کند، اگر به همین حالت باشد، زراعت ما به همین حالت خواهد ماند.	هیرمند	-۱
	رحمت الله امانی (ریس آبیاری طالبان در ولایت غور)	۱۴۰۱	آب دریای هریرود امسال نسبت به سال گذشته زودتر خشک شده است. خشک‌سالی تأثیرات منفی گذاشته است؛ دولت مرکزی باید توجه جدی نماید، در غیر این صورت پیامد خطرناک دارد.	هریرود	۰
امارت اسلامی افغانستان	امیر خان متقی (وزیر خارجه طالبان)	۱۴۰۲	امارت اسلامی افغانستان به معاهده سال ۱۳۵۱ در مساله حقایق ایران از هیرمند متعهد است. همچنان اظهار داشت «برادران گرامی سیستان و بلوچستان باور کنید که دل ما به همان اندازه که به مردم نیمروز، فراه و هیرمند می‌سوزد، برای شما هم می‌سوزد و درد شما را درد خود می‌دانیم». همچنان درخواست کرد تا این مسائل به دور از رسانه‌ای شدن و از راه تفاهم و گفتگوهای رو در رو حل شود	هیرمند	+۱
امارت اسلامی افغانستان	مولوی عبدالکبیر معاون (سیاسی و سرپرست نخست وزیر طالبان)	۱۴۰۲	این مقام طالبان در باره اختلاف با ایران بر سرحق آبه رود هیرمند گفت: افغانستان به جز حق مشروع خود در هیچ جا حقایق نمی‌گیرد و اگر ایران در این زمینه نگرانی داشته باشد، می‌توانیم آنان را از راه گفتگو و تفاهم حل کنیم. هم‌چنان تاکید کرد که طالبان در حال مذاکره در مورد حقایق با مقامات ایران است.	هیرمند	+۱

ادامه جدول ۲-

دوره	جایگاه حکومتی	سال	رویکرد	رودخانه	امتیاز
امارت اسلامی افغانستان	بیانیه‌ای امارت اسلامی در مورد حقه‌ای هیرمند	۱۴۰۲	امارت اسلامی با در نظر داشت توافق‌نامه آب هلمند تمام تلاش خود را می‌کند که آب تعهد شده به مردم ایران را سرازیر کند با این شرط که ذخایر آب ما به اندازه‌ای باشد که آن را به ایران جاری کنیم.	هیرمند	۱-

ب- روندشناسی دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران دوره‌های تاریخی دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران با تحلیل جدول ۲، سه دوره در مناسبات هیدروپلیتیک کارگزاران افغانستان با ایران قابل ردیابی است.

دوره شاهی: کارگزاران این دوره حقه‌ای ایران را در رودهای هیرمند و هریرود محق می‌دانستند. قرارداد ۱۳۵۱ بین ایران و افغانستان در این دوره منعقد شد. دوره جمهوری: کارگزاران این دوره بر این باور بودند که ایران هیچ گونه حقه‌ای در حوضه آبی رودخانه‌های هیرمند و هریرود ندارند و این رودخانه‌ها، رودهای داخلی افغانستان هستند. کارگزاران دوره جمهوری بر این باور بودند ایران باید در برابر دریافت آب به افغانستان امتیاز بدهد.

دوره امارت اسلامی: طالبان حقه‌ای ایران را پذیرفت و خواهان مذاکره با ایران در رودهای هیرمند و هریرود شدند. اما هنوز پس از گذشت چند سال از حکومت طالبان، به ایران حقه‌ای تعلق نگرفته است.

همکاری و درگیری در دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران

در مناسبات هیدروپلیتیک کشورها طیفی از همکاری و درگیری وجود دارد. دانشگاه اورگان آمریکا مناسبات هیدروپلیتیک کشورها را در قالب طیفی ارزش گذاری کرده

است. خلاصه‌ای از این طیف (جدول ۳) بیان می‌شود. در جدول ۲ در بخش امتیاز با بهره‌گیری از جدول ۳ به هر دیدگاه کارگزار افغان امتیاز داده شده است که مبنای شکل ۱ است.

جدول ۳- ارزش‌گذاری وقایع آبی

ارزش	وقایع
-۷	اعلام رسمی جنگ
-۶	اقدامات جنگی گسترده که به مرگ، اخلال، جابه‌جایی یا هزینه راهبردی بالا می‌انجامد
-۵	اقدامات نظامی در مقیاس کوچک (درگیری‌های محدود)
-۴	اقدامات خصمانه سیاسی- نظامی (تحریک شورشیان و حمایت از آنها)
-۳	اقدامات خصمانه سیاسی و اقتصادی
-۲	عبارت شفاهی قوی که نشان دهنده خصومت باشد
-۱	عبارات شفاهی ضعیف که نشان دهنده ناهماهنگی در تعامل باشد
۰	اقدامات خنثی و بی اهمیت
۱	تبادلات کلامی رسمی کوچک و بیان سیاست‌های شفاهی جزئی و ملایم
۲	حمایت کلامی رسمی از اهداف و ارزش‌های یکدیگر
۳	موافقت و حمایت فرهنگی یا علمی (غیر راهبردی)
۴	قرارداد اقتصادی فناوری و صنعتی
۵	حمایت اقتصادی یا استراتژیک نظامی
۶	معاهده بین‌المللی بر سر منابع آب مشترک
۷	وحدت داوطلبانه برای ادغام در یک دولت

یافته‌های پژوهش گویای آن است که از دیدگاه کارگزاران افغان، همکاری در سطوح تبادلات و حمایت‌های کلامی و بیان سیاست‌های شفاهی و درگیری و مناقشه در سطوح گزاره‌های کلامی که نشان دهنده ناهماهنگی در تعامل و خصومت کلامی با طرف ایرانی است، می‌باشد. اگر به ارزش‌گذاری دیدگاه کارگزاران افغان پرداخته شود طیفی از ۲- تا ۲+ را در برمی‌گیرد و سطوح بالای همکاری و درگیری در دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران مشاهده نشد.

سطح ۲- بیانگر عبارات کلامی قوی و نشان دهنده خصومت در تعامل است و شامل تلافی هشدار برای اعمال، طرح مطالبات و اتهامات تهدیدآمیز، محکوم کردن شدید اقدامات یا سیاست‌های خاص، محکوم کردن رهبران، سیستم یا ایدئولوژی، به تعویق انداختن دیدارهای سران کشورها، امتناع از شرکت در جلسات یا اجلاس سران، تسطیح حملات تبلیغاتی قوی، انکار حمایت و مسدود کردن یا وتو کردن سیاست یا پیشنهادات در سازمان ملل یا سایر نهادهای بین‌المللی است.

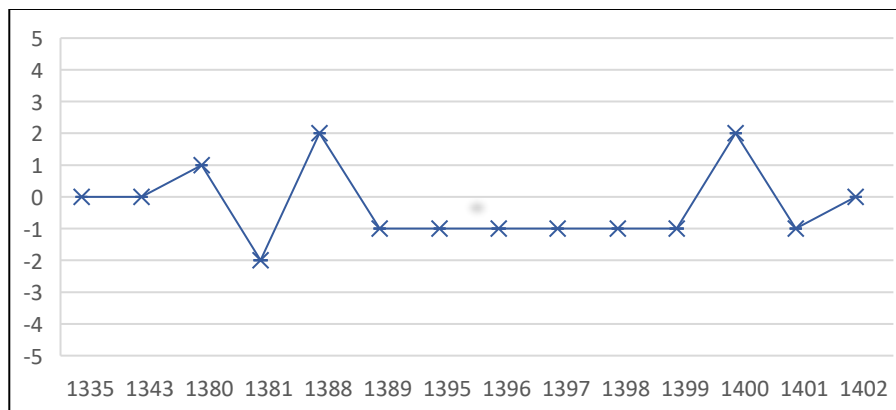
* سطح ۱- بیانگر عبارات شفاهی ملایم که نشان‌دهنده اختلاف در تعامل است و شامل اعتراض به سیاست‌ها یا رفتار کشور مقابل، انتقال نارضایتی از طریق شخص ثالث؛ عدم دستیابی به توافق؛ رد اعتراضی و انکار اتهامات؛ اعتراض به تبیین اهداف، موقعیت و غیره؛ یادداشت‌های اعتراضی دیپلماتیک است.

* سطح ۰ بیانگر اقدامات خنثی یا غیرمهم است و شامل بیانیه‌های ابلاغی، اخبار بی‌نتیجه، بازدیدکنندگان غیردولتی و اظهارنظرهای بی‌تفاوت یا بدون اظهارنظر است.

* سطح ۱+ بیانگر تبادلات غیررسمی یا رسمی جزئی از طریق گفتگوها یا عبارات کلامی است که شامل حمایت شفاهی ملایم در نشست مقامات عالی‌رتبه، تبادل نظر در مورد مسائل مورد علاقه متقابل، بازدید مقامات رده پایین‌تر برای گفتگو، صدور اطلاعیه مشترک، مبادلات غیردولتی، پیشنهاد گفتگو، بیان یا توضیح خط‌مشی است.

* سطح ۲+ بیانگر حمایت کلامی رسمی است و شامل تایید رابطه همکاری، عذرخواهی برای اقدامات یا اظهارات نامطلوب، اجازه ورود خبرنگاران مطبوعاتی، تشکر یا درخواست کمک و همکاری رسم و از سرگیری روابط شکننده دیپلماتیک یا سایر روابط است.

شکل ۱- شماتیک روند دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران



※ آینده‌پژوهی دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران متغیرهای نهفته در دیدگاه کارگزاران افغان از طریق تحلیل وقایع آبی شناسایی و از طریق مصاحبه با فعالان افغان در حوزه منابع آب صحت آنها بررسی شد. متغیرهای بررسی شده در چهار مولفه اصلی اقتصادی، زیست محیطی، سیاسی و فرهنگی و ۲۵ متغیر مطابق جدول ۴ تنظیم شد.

جدول ۴- متغیرهای نهفته در دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران

مولفه اصلی	کد	متغیر
اقتصادی	A1	تولید برق
	A2	توسعه کشاورزی
	A3	توسعه صنعت
	A4	نیاز افغانستان به منابع آب برای توسعه
	A5	تغذیه غرب کشور افغانستان
	A6	تبادل آب با نفت
	A7	تامین بنزین افغانستان توسط ایران به جای آب
	A8	ساخت خط آهن از بندر چابهار تا استان نیمروز
	A9	استفاده رایگان افغانستان از بندر چابهار

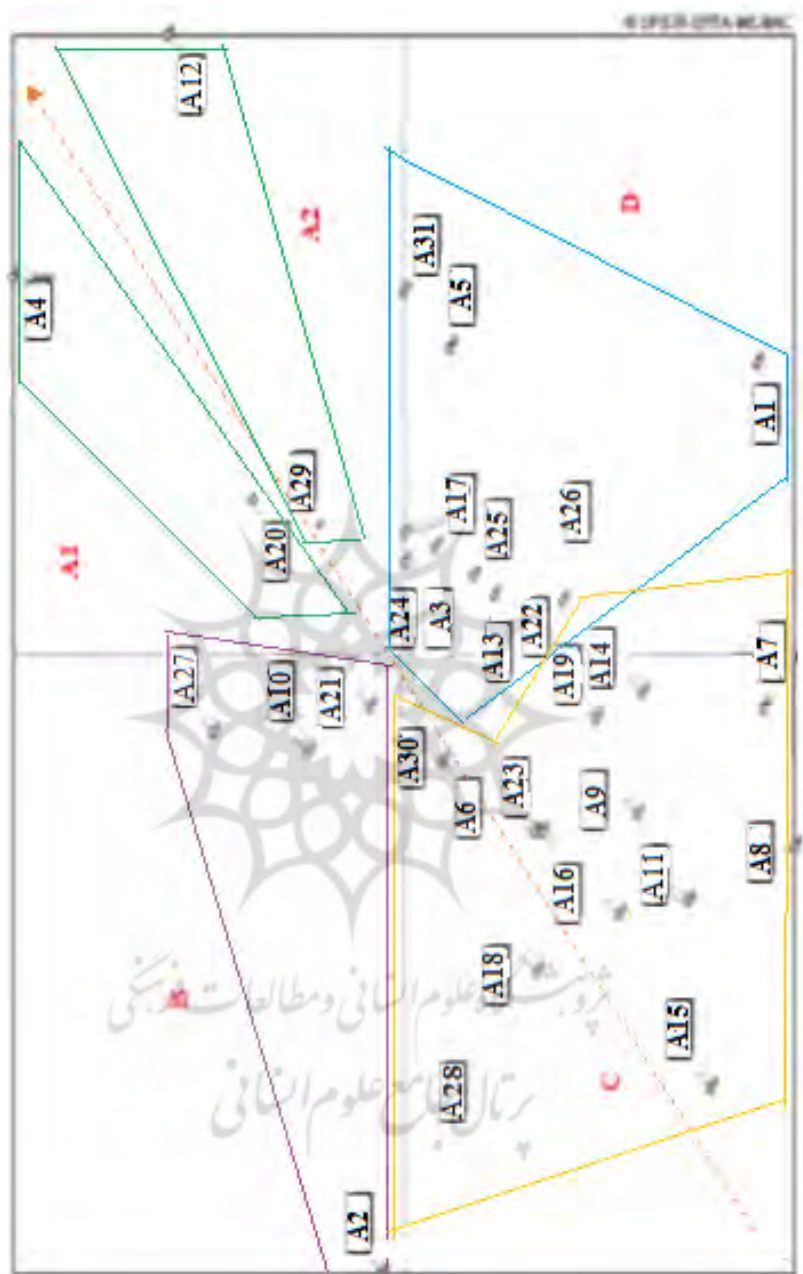
ساخت سد و کانال برای مهار آب توسط افغانستان	A10
---	-----

ادامه جدول ۴-

مؤلفه اصلی	کد	متغیر
زیست محیطی	A11	دگرش اقلیم
	A12	خشک‌سال‌های پیاپی
	A13	امنیت زیست‌محیطی
	A14	مهار سیلاب
	A15	خشکی بست بودن افغانستان
	A16	ادعای افغانستان مبنی بر کاهش منابع آب هیرمند و هریرود
سیاسی	A17	ادعاهای نادرست مقامات ایرانی (درخواست بیشتر طرف ایرانی از حبابه خود)
	A18	حل مسائل آب با ایران به دور از رسانه‌ای شدن
	A19	تمایل مشروط به همکاری در زمینه منابع آب فرامرزی با ایران
	A20	سیاسی کردن آب توسط طرف ایرانی
	A21	تطبیق معاهده ۱۳۵۱ با درخواست‌های ایران
	A22	مذاکره با ایران
	A23	نشان دادن قدرت به ایران با بهره‌گیری از بالادست بودن منابع آب
	A24	امتیاز گرفتن از ایران
	A25	عدم مدیریت صحیح منابع آب در ایران
	A26	دست داشتن ایران در جنگ غرب افغانستان (مانع ساخت سد بخش آباد فراه شود)
	A27	عدم تعهد ایران به معاهده ۱۳۵۱
	A28	نقش نمادین بند سلما
فرهنگی	A29	حیثیتی بودن آب برای مردم افغان
	A30	استفاده کارگزاران افغان از آب برای همبستگی بین مردم افغان (دولت جمهوری)
	A31	بحران هویت در افغانستان و هویت‌یابی توسط آب رودهای سطحی در افغانستان

متغیرهای شناسایی شده در قالب پرسشنامه متقاطع کلیدی تنظیم و فعالان افغان در حوزه منابع آب به تاثیر هر متغیر بر دیگر متغیرها، ارزش صفر تا سه دادند. پرسشنامه‌های ارزش‌گذاری شده در نرم‌افزار میک‌مک وارد و خروجی نرم‌افزار تحلیل شد.

شکل ۲- نمودار پراکندگی متغیرهای مستقیم و جایگاه آن در محور تاثیرگذاری- تاثیرپذیری



متغیرهای قرار گرفته در ناحیه A محور تاثیر گذاری و تاثیر پذیری، متغیرهای دو وجهی هستند. این متغیرها تاثیر گذاری و تاثیر پذیری بالایی دارند و متغیرهای کلیدی به‌شمار می‌روند. زیرا هم بر پویایی سیستم تاثیر گذارند و هم قابلیت کنترل دارند و به دو دسته متغیرهای ریسک و هدف تقسیم می‌شوند. متغیرهای ریسک (A1) از اهمیت بیشتری برخوردارند. متغیرهای هدف (A2) در درجه اهمیت پایین‌تری نسبت به متغیرهای ریسک قرار دارند. با توجه به توضیحات بالا و یافته‌های پژوهش (شکل ۳) متغیرهای نیاز افغانستان به منابع آب برای توسعه (A4)، سیاسی کردن آب توسط طرف ایرانی (A20)، خشک‌سالی‌های پیاپی (A12) و حیثیتی بودن آب برای مردم افغانستان (A29) از دیدگاه کارگزاران و خبرگان افغان متغیرهای کلیدی موثر بر مناسبات هیدروپلیتیک افغانستان با ایران شناخته شدند (کادرهای سبز).

* متغیرهای تاثیر گذار: این متغیرها در ناحیه B محور مختصات قرار دارند. این متغیرها تاثیر گذاری بالا و تاثیر پذیری پایینی دارند و به علت تاثیر پذیری پایین، متغیرها کلیدی به‌شمار نمی‌آیند اما متغیرهایی با تاثیر گذاری بسیار بالا هستند. متغیرهای توسعه کشاورزی در افغانستان (A2)، ساخت سد و کانال توسط افغانستان برای مهار آب (A10)، عدم تعهد ایران به معاهده ۱۳۵۱ (A27) و تطبیق معاهده ۱۳۵۱ با درخواست‌های ایران (A21)، متغیرهای تاثیر گذار بر مناسبات هیدروپلیتیک افغانستان با ایران شناخته شدند (کادر بنفش).

* متغیرهای مستقل: این متغیرها در قسمت C نمودار پراکندگی قرار داشته و تاثیر گذاری و تاثیر پذیری پایینی دارند. متغیرهای قرار گرفته در کادر زرد رنگ (شکل ۳) متغیرهای مستقل در مناسبات دو کشور از دیدگاه کارگزاران افغان هستند. متغیرهای تبادل نفت با آب (A6)، تامین بنزین افغانستان توسط ایران در ازای آب (A7)، ساخت خط آهن از چابهار تا استان نیمروز (A8)، استفاده رایگان افغانستان از بندر چابهار (A9)، دگرش اقلیم (A11)، مهار سیلاب (A14)، خشکی بست بودن افغانستان (A15)، ادعای افغانستان مبنی بر کاهش منابع آب هیرمند و هریرود (A16)، حل مسائل آب با ایران به دور از رسانه‌ای شدن (A18)، تمایل مشروط به همکاری منابع آب فرامرزی با ایران (A19)، نشان دادن

قدرت به ایران با بهره‌گیری از بالادست بودن منابع آب (23)، نقش نمادین بند سلما (28)، استفاده کارگزاران افغان از آب برای همبستگی بین مردم افغان (A30) از متغیرهای مستقل موثر بر مناسبات هیدروپلیتیک کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران هستند. متغیرهای وابسته: این متغیرها با قرارگیری در قسمت D محور مختصات، تاثیرگذاری پایین و تاثیرپذیری بالا دارند. متغیرهای قرار گرفته در کادر آبی رنگ متغیرهای وابسته هستند. متغیرهای تولید برق (A1)، توسعه صنعت (A3)، تغذیه غرب کشور افغانستان (A5)، امنیت زیست محیطی (A13)، ادعای نادرست مقامات ایرانی (درخواست بیشتر مقامات ایرانی از حقایق خود) (A17)، مذاکره با ایران (A22)، امتیاز گرفتن از طرف ایرانی (A24)، دست داشتن ایران در جنگ غرب افغانستان (تا مانع ساخت سد بخش آباد فراه شود) (A26)، بحران هویت در افغانستان و هویت‌یابی توسط آب رودهای سطحی در افغانستان (A31) از متغیرهای وابسته موثر بر دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران است.

بحث و نتیجه‌گیری

مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان نمونه‌ای از درگیری و همکاری آب‌های فرامرزی بین دو کشور همسایه است. ایران به‌عنوان کشور پایین‌دست، خواستار همکاری برای تضمین آب آشامیدنی، کشاورزی و زیست محیطی شرق خود است. در مقابل، افغانستان به‌عنوان کشور بالادست، تمایلی به مذاکره درباره تضمین آب مورد نیاز ایران ندارد. در نتیجه رقابت شدید دو کشور ایران و افغانستان با مناقشات سیاسی بر سر تخصیص و استفاده از آب رودخانه‌های هیرمند و هریرود همراه است که نشان دهنده اهمیت آب به‌عنوان موضوعی سیاسی برای افغانستان و ایران است. با در نظر داشت اهمیت موضوع و بالادست بودن افغانستان در رودهای هیرمند و هریرود به بررسی رویکرد کارگزاران افغان به‌عنوان یک متغیر موثر بر مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان پرداخته شد. روندشناسی دیدگاه کارگزاران افغان نشان داد: مناسبات هیدروپلیتیک دو کشور، طیفی از همکاری تا درگیری را در برمی‌گیرد. همکاری در سطوح تبادلات و حمایت‌های کلامی و بیان سیاست‌های شفاهی و درگیری و مناقشه در سطوح عبارات کلامی که نشان دهنده عدم

هماهنگی در تعامل و خصومت کلامی با طرف ایرانی است می‌باشد. نتایج این بخش از پژوهش با نتایج پژوهش (Nagheeby & Warner, 2022) همخوانی دارد که بیان می‌دارند گزارش‌های رسانه‌های بین‌المللی تمایل دارند که روابط آبی افغانستان و ایران را به عنوان یک «وخامت» جدی و نشانه‌ای از «درگیری در حال ظهور» برچسب‌گذاری کنند (Atlantic Council, 2016; LATimes, 2020; WPS, 2020). این زیان نگران‌کننده ناشی از کم‌آبی منطقه، بی‌ثباتی سیاسی در بالادست (افغانستان)، وابستگی پایین‌دست (ایران) به آب و نبود همکاری دوجانبه بین دو کشور همسایه است. بر پایه شواهد تاریخی، بعید به نظر می‌رسد که مناقشات مربوط به منابع آب بین افغانستان و ایران در مسیر کنترل نشده‌ای قرار گیرد و به جنگ بینجامد.

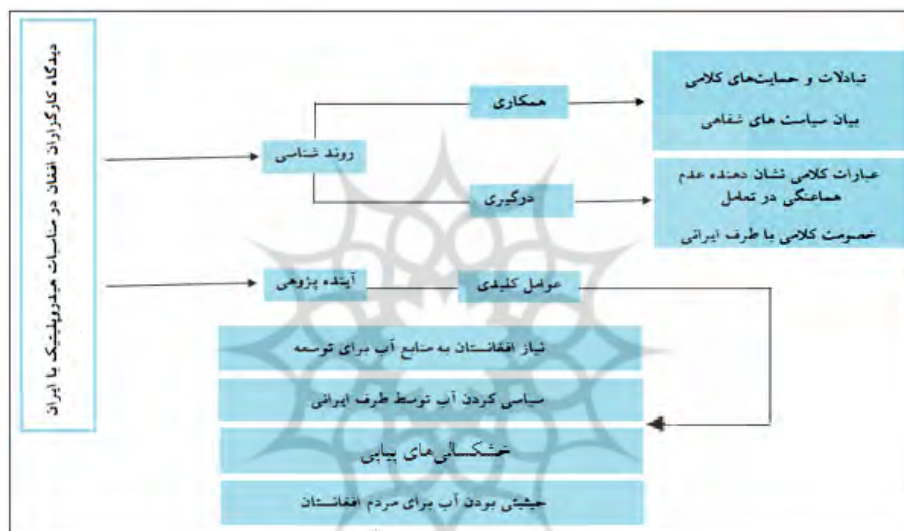
در راستای روندشناسی، به شناسایی و تحلیل عوامل موثر بر دیدگاه کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران از منظر آینده‌پژوهی پرداخته شد. متغیرهای نیاز افغانستان به منابع آب برای توسعه، سیاسی کردن آب توسط طرف ایرانی، خشک‌سالی‌های پیاپی و حیثیتی بودن آب برای مردم افغانستان، عوامل کلیدی موثر بر مناسبات هیدروپلیتیک افغانستان با ایران از دیدگاه کارگزاران و خبرگان افغان شناسایی شد. این عوامل می‌تواند در آینده مناسبات دو کشور نقش مهمی ایفا کند. پژوهشی که از دیدگاه کارگزاران افغان به شناسایی عوامل کلیدی موثر بر مناسبات هیدروپلیتیک افغانستان و ایران پرداخته باشد، مشاهده نشد تا نتایج این بخش از پژوهش مقایسه شود. با این وجود، نتایج این بخش با نتایج پژوهش‌های (کاویانی و همکاران، ۱۴۰۲؛ Nagheeby & Rieu-Clarke, 2020; Nagheeby & Warner, 2018; Tomas et al., 2016; Loodin & Warner, 2015) تا حدودی و در بخشی از متغیرهای شناسایی شده همخوانی دارد.

پیشنهاد پژوهش بیانگر آن است که همکاری‌های سازمان‌دهی شده اقتصادی بین دو کشور ایران و افغانستان می‌تواند به ایجاد منافع پایدار و بهبود مناسبات هیدروپلیتیک دو کشور بینجامد. یافته‌های پژوهش نشان داد، کارگزاران ایران باید در نظر داشته باشند که برای تامین آب خاور کشور نمی‌توانند تنها به منابع آب هیرمند و هریرود اکتفا کنند. بلکه برای تامین آب این منطقه از کشور علاوه بر تلاش به بهبود مناسبات هیدروپلیتیک با

افغانستان باید راه کارهای ممکن دیگر را برای تامین منابع آب شرق ایران داده کاوی، اولویت بندی و اجرا کنند.

گردآوری وقایع آبی از دیدگاه کارگزاران افغان طی سالهای ۱۳۳۵-۱۳۴۸ و ۱۳۴۸-۱۳۸۰ از محدودیت های این پژوهش است.

شکل ۳- روندشناسی و آینده پژوهی مناسبات هیدروپلیتیک افغانستان و ایران از دیدگاه کارگزاران افغان



تعارض منافع
تعارض منافع ندارم.

ORCID

Zakeyeh Aftabi



<https://orcid.org/0000-0002-1863-2773>

Morad Kaviani Rad



<https://orcid.org/0000-0001-8329-8444>

Shirkhan Anwari



<https://orcid.org/0009-0007-1944-8007>

منابع

- آفتابی، زکیه؛ کاویانی‌راد، مراد و کاردان مقدم، حمید، (۱۴۰۲)، «تبیین سناریوهای فراروی هیدروپلیتیک رودخانه‌های مرزی ایران و عراق»، مدیریت آب و آبیاری، دوره ۱۳، شماره ۲، ۷۴۸-۵۰۷. 10.22059/JWIM.2023.351144.1032.
- کاویانی‌راد، مراد؛ تک‌روستا، مریم و آفتابی، زکیه، (۱۴۰۲)، «تبیین سناریوهای فراروی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان در منابع آب مشترک با تاکید بر رودخانه هیرمند»، سیاستگذاری عمومی، دوره ۹، شماره ۴، ۴۷-۶۲. 10.22059/JPPOLICY.2024.96180.
- کاویانی‌راد، مراد، (۱۳۸۴)، «مناسبات هیدروپلیتیک ایران و عراق»، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۸، شماره ۲۸، ۳۳۷-۳۵۸. 20.1001.1.17350727.1384.8.28.5.9.
- کاویانی‌راد، مراد، (۱۳۹۸)، هیدروپلیتیک سویه‌ها و رویکردها، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- میان‌آبادی، حجت و قریشی، زهرا، (۱۴۰۱)، «شناخت درهم‌تنیدگی مسائل هیدروپلیتیکی حوضه آبریز هیرمند»، پژوهش‌های مهندسی آب ایران، دوره ۲، شماره ۳، ۷۷-۵۳. 10.22034/IJWER.2023.409040.1040.

References

- Aggestam, K; & Sundell-Eklund, A, (2014), "Situating Water in Peacebuilding: Revisiting the MiddleEast Peace Process", *Water International*, Vol. 31, No. 1, 10-22. [https:// doi. org/ 10. 1080/ 02508060. 2013.848313](https://doi.org/10.1080/02508060.2013.848313).
- Alam, A, (1992), *Yad'dashtha-ye Alam: Virayesh va Muqaddamah az Alinaqi Alikhani* Bethesda, ML: Ibex Publishers.
- Asif, Z; Chen, Z; Sadiq, R.; & Zhu, Y, (2023), "Climate Change Impacts on Water Resources and Sustainable Water Management Strategies in North America", *Water Resources Management*, Vol. 37, No. 1, 2771-2786. <https://doi.org/10.1007/s11269-023-03474-4>.
- AtlanticCouncil, (2016), Water Dispute Escalating between Iran and Afghanistan, Atlantic Council, [https:// www. atlanticcouncil. org/ wpcontent/](https://www.atlanticcouncil.org/wpcontent/)

uploads/ 2016/09/ Water_ Dispute_ Escalating_ between_ Iran_ and_ Afghanistan_web_0830.pdf.

- Bagherzadeh, S et al., (2024), “Normative Assessment of Enabling Factors for Adaptive Water Governance; Evidence and Lessons from the Hirmand River Basin, Iran”, *Environmental Management*, Vol. 73, No. 1, 144-161. <https://doi.org/10.1007/s00267-023-01896-9>.
- Castro, J. E, (2007), “Water Governance in the Twentieth-first Century”, *Ambiente and Sociedade*, Vol. 73, No. 1, 97-118. <https://doi.org/10.1007/s11269-023-03474>.
- Cordner, A et al., (2019), “Guideline Levels for PFOA and PFOS in Drinking Water: The Role of Scientific Uncertainty, Risk Assessment Decisions, and Social Factors”, *Journal of Exposure Science and Environmental Epidemiology*, Vol. 29, No. 2, 157-171. <https://doi.org/10.1038/s41370-018-0099-9>.
- Dombrowsky, I, (2009), “Revisiting the Potential for Benefit Sharing in the Management of Trans-boundary Rivers”, *Water Policy*, Vol. 11, No. 2, 125-140. <https://doi.org/10.2166/wp.2009.020>.
- Farinosi, F; et al., (2018), “An Innovative Approach to the Assessment of Hydro-political Risk: A Spatially Explicit, Data Driven Indicator of Hydro-political Issues”, *Global Environmental Change*, Vol. 52, No. 1, 286-313. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.07.001>.
- Hussein, H; Menga, F; & Greco, F, (2018), “Monitoring Transboundary Water Cooperation in SDG 6.5. 2: How a Critical Hydropolitics Approach Can Spot Inequitable Outcomes”, *Sustainability*, Vol. 10, No. 10, 3640. <https://doi.org/10.3390/su10103640>.
- Kåresdotter, E; Skoog, G; Pan, H & Kalantari, Z, (2023), “Water-related Conflict and Cooperation Events Worldwide: A New Dataset on Historical and Change Trends with Potential Drivers”, *Science of the Total Environment*, se, aprill, Vol. 868, No. 1, 161555. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2023.161555>.
- Krampe, F, (2017), “Water for Peace? Post-conflict Water Resource Management in Kosovo”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 52, No. 2, 147-165. <https://doi.org/10.1177/0010836716652428>.

- Liu, C; Yang, C; Yang, Q; & Wang, J, (2021), "Spatiotemporal Drought Analysis by the Standardized Precipitation Index (SPI) and Standardized Precipitation Evapotranspiration Index (SPEI) in Sichuan Province", China, *Scientific Reports*, Vol. 11, No. 1, 1280. <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.
- Loodin, N & Warner, J, (2022), "A Review of Hydro-hegemonic Dynamics on the Transboundary Harirud River Basin: 2001– Present", *Water*, Vol. 76, No. 1, 103007. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103007>.
- Mehdipour, S et al., (2022), "Impacts of Drought on Health: A Qualitative Case Study from Iran", *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 76, No. 1, 1-22. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103007>.
- Mustafa, D & Tillotson, M, (2019), "The Topologies and Topographies of Hydro-social Territorialisation in Jordan", *Political Geography*, Vol. 70, No. 1, 74-82. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2019.01.011>.
- Nagheebby, M; & Rieu-Clarke, A, (2020), Water Diplomacy in the Helmand River Basin: Exploring the Obstacles to Cooperation within the Shadow of Anarchy in Kittikhoun, A. and Schmeier, England: Routledge.
- Nagheebby, M & Warner, J, (2022), "The 150-year Itch: Afghanistan-Iran Hydropolitics over the Helmand/Hirmand River", *Water Alternatives*, Vol. 15, No. 3, 551-573.
- Nagheebby, M & Warner, J, (2018), "The Geopolitical Overlay of the Hydropolitics of the Harried River Basin", *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economic*, Vol. 18, No. 1, 839-860. <https://doi.org/10.1007/s10784-018-9418-9>.
- Nguyen, T. P. L; Viridis, S. G; & Vu, T. B, (2023), "Matter of Climate Change" or "Matter of Rapid Urbanization?", Young People's Concerns for the Present and Future Urban Water Resources in Ho Chi Minh City Metropolitan area, Vietnam, *Applied Geography*, Vol. 153, No. 1, 102906, <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2023.102906>.
- Sadoff, C. W & Grey, D, (2002), "Beyond the River: The Benefits of Cooperation on International Rivers", *Water Policy*, Vol. 4, No. 5, 389- 403. [https://doi.org/10.1016/S1366-7017\(02\)00035-1](https://doi.org/10.1016/S1366-7017(02)00035-1).

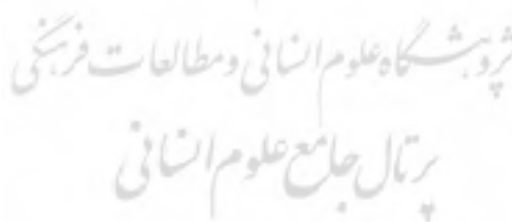
- Song, M; Wang, R. & Zeng, X, (2018), “Water Resources Utilization Efficiency and Influence Factors under Environmental Restrictions”, *Journal of Cleaner Production*, Vol. 186, No. 1, 611-621. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.259>.
- Thomas, V & Warner, J, (2015), “Hydropolitics in the Harirud/Tejen River Basin: Afghanistan as hydro-hegemon”, *Water International*, Vol. 40, No. 4. <https://doi.org/10.1080/02508060.2015.1059164>.
- Thomas, V; Azizi, M.A & Behzad, K, (2016), *Developing Transboundary Water Resources: What Perspectives for Cooperation between Afghanistan, Iran and Pakistan? Afghanistan Research and Evaluation Unit*, Kabul: Afghanistan.
- Warner, J et al., (2017), “Transboundary ‘Hydro-hegemony’: 10 Years Later, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Water*, Vol. 4, No. 6. <https://doi.org/10.1002/wat2.1242>.
- Wolf, A. T, (2007), “Shared Waters: Conflict and Cooperation”, *Annu. Rev, Environ. Resour*, Vol. 32, No. 1, 241-269. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.32.041006.101434>.
- WPS, (2020), WPS Global Early Warning Tool September 2020 Quarterly Update. <https://waterpeacesecurity.org/info/global-tool-update-September-2020>
- Yar, F. G. M; Rahmani, M & Amir, E, (2023), “Identifying the Effective Factors and the Importance of the Harirud Watershed in Afghanistan and its Impact on Iran”, *Randwick International of Social Science Journal*, Vol. 2, No. 4, 254- 267. <https://doi.org/10.47175/rissj.v4i2.668>.
- Zeitoun, M. & Warner, J, (2006), “Hydro-hegemony—a Framework for Analysis of Trans-Boundary Water Conflicts, *Water Policy*, Vol. 8, No. 5, 435-460. <https://doi.org/10.2166/wp.2006.054>.

In Persian

- Aftabi, Z; Kaviani Rad, M., & Kardan Moghadam, H, (2023), “Explaining the Future Scenarios of the Hydro Political Relations of the Border Rivers of

Iran and Iraq”, *Water and Irrigation Management*, Vol. 13, No. 2, 487-507. 10.22059/JWIM.2023.351144.1032. [In Persian]

- Kaviani Rad, M, (2005), “Hydropolitic Relations”, *Strategic Studies Quarterly*, Vol. 8, No. 28, 337-356. 10.22034/IJWER.2023.409040.1040. [In Persian]
- Kaviani Rad, M, (2018), *Hydropolitics of Strains and Approaches*, First Edition, Tehran: Research Center for Strategic Studies. [In Persian]
- Kaviani Rad, M., Tak Rosta, M., & Aftabi, Z, (2024), “Explaining the Future Scenarios of Hydro Political Relations between Iran and Afghanistan in Common Water Resources with Emphasis on the Hirmand River”, *Iranian Journal of Public Policy*, Vol. 9, No. 4, 47-63. 10.22059/JPPOLICY.2024.96180. [In Persian]
- Mianabadi, H., & Ghoreishi, S. Z, (2022), “Understanding the Complexity of Hydropolitical Arrangements in the Hirmand Transboundary River Basin”, *Water Engineering Research*, Vol. 2, No. 3, 52-77. 10. 22034/IJWER.2023.409040.1040. [In Persian]



استناد به این مقاله: آفتابی، زکیه، کاویانی‌راد، مراد و انوری، شیرخان، (۱۴۰۴)، «رویکرد کارگزاران افغان در مناسبات هیدروپلیتیک با ایران با تاکید بر روند پژوهی و آینده‌نگاری»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۱۴، شماره ۵۳، ۱۸۵-۲۲۰.

Doi: 10.22054/QPSS.2024.79025.3392



Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License